

Yayın Geliş Tarihi: 25.02.2021

Yayıma Kabul Tarihi: 30.05.2022

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Yıldırım, Cihat. “‘Yeni Adana’ Gazetesinin Haber ve Yorumlarına Göre Millî Mücadele Dönemi’nde Ermeni Faaliyetleri ve Ermeni Meselesi.” *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 71 (2022): 151-180.

Araştırma Makalesi

“YENİ ADANA” GAZETESİNİN HABER VE YORUMLARINA GÖRE MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ’NDE ERMENİ FAALİYETLERİ VE ERMENİ MESELESİ*

(ARMENIAN ACTIVITIES AND THE ARMENIAN ISSUE DURING THE NATIONAL STRUGGLE ACCORDING TO THE NEWS AND COMMENTS OF “ YENİ ADANA” NEWSPAPER)

Cihat YILDIRIM**

Öz: Tarihsel süreçte asırlarca Türklerle birlikte sükûn içinde yaşayan Ermeniler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti’ne karşı birtakım ayrılıkçı hareketler içinde bulunmaya başlamışlardır. Gerek Osmanlı Devleti’nin taraf olduğu uluslararası sorunların çözümü odaklı konferans ve anlaşmalarda kendilerini gündeme aldırarak ve gerekse isyanlar çıkartarak birtakım kazanımlar elde etme yoluna gitmişlerdir. İngiltere, Fransa ve Rusya’nın verdiği desteklerle cesaretlenen milliyetçi Ermeniler “Büyük Ermenistan” ideasına inanmışlardır. Büyük devletlerin siyasî desteği ve Ermeni çetelerin silahlandırılmasına sağladıkları katkıyla Ermenilerdeki bu inanç, Millî Mücadele Dönemi’ne gelinceye kadar gerçekleştirdikleri isyanların ve eşkıyalığın temel itici gücü olmuştur.

* Akdeniz Üniversitesi tarafından düzenlenen “Kadim Dostluğun Yüz Yıllık Açmazında Türk – Ermeni İlişkileri Uluslararası Sempozyumu: Toplumsal Bellek, Önyargular ve Gerçekler” Sempozyumunda (08 – 11 Nisan 2015) bildiri olarak sunulmuştur.

** ORCID: 0000-0001-8642-088X

Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
drcihat68@hotmail.com

Millî Mücadele Dönemi'nde bir yandan Büyük Ermenistan ideası için çabalayan Ermeniler diğer yandan Çukurova'da Fransa himayesinde bir "Muhtar Ermeni İdaresi" kurmayı istemektedirler. Bu amacı gerçekleştirebilmek adına Fransız işgal kuvvetlerine gönüllü katılmışlar; aynı zamanda Fransız işgal kuvvetlerinden aldıkları silah ve cephane desteği ile çeteler teşkil etmişlerdir. Bu destekten cesaretlenen Ermeni çeteleri, Müslüman ahaliye karşı baskı ve yıldırma politikası uygulamaya başlamış, birçok soygun, hırsızlık ve katliama karışmışlardır. Bu saldırılarla bir yandan Müslüman ahaliyi başka bölgelere göçe zorlarken diğer yandan I. Dünya Savaşı'nda Suriye'ye iskân edilmiş Ermenileri geri göçe teşvik ederek, nüfus bakımından Çukurova'da üstünlüğü sağlamaya gayret etmişlerdir.

Yeni Adana, Millî Mücadele Dönemi'nin önemli gazetelerinden biridir. Bu araştırma söz konusu gazetede yer alan Ermeni çetelerinin Müslüman ahaliye yönelik gerçekleştirdiği saldırılar ve Ermeni Meselesi ile ilgili haberler ve yorumlardan yola çıkarak bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ermeni Meselesi, Yeni Adana Gazetesi, Millî Mücadele, Çukurova*

Abstract: *Armenians who lived with the Turks in peace for centuries had begun to involve in separatist activities against Ottoman Empire since the second half of the 19th Century. They tried to gain several achievements by organizing revolts, and by putting themselves on the agenda both in conferences and agreements which was focused on solving international problems of the Ottoman Empire. Armenian nationalists who were encouraged by the support of Britain, France, and Russia, believed that the idea of "Greater Armenia" would be achieved. This belief in Armenians, with the political support of major states and their contribution to the arming of Armenian gangs, was the main impetus for the rebellions.*

During the period of national struggle, Armenians, on the one hand, strived for the idea of Greater Armenia, on the other hand, aimed to establish a "Autonomous Armenian Administration" in Çukurova (Cilicia) under the auspices of France. To achieve this goal, they joined the French occupation forces as volunteers, while at the same time forming gangs with the support of weapons and ammunition of which they received from the French occupation forces. Armenian gangs encouraged by the support of the French occupation forces implemented a policy of oppression and intimidation against the Muslim population and carried out many robberies, burglaries, and massacres. These attacks forced Muslim people to migrate to other regions, and on the other

**“Yeni Adana” Gazetesinin Haber ve Yorumlarına Göre
Millî Mücadele Dönemi’nde Ermeni Faaliyetleri ve Ermeni Meselesi**

hand, by encouraging Armenians who were resettled in Syria to emigrate back in World War I, they tried to gain the upper hand in Çukurova in terms of population.

Yeni Adana Newspaper is one of the important newspapers of the national struggle period. Our research includes an assessment of the attacks carried out by Armenian gangs on Muslim people and news and comments on the Armenian issue in this newspaper.

Keywords: *Armenian Issue, Yeni Adana Newspaper, National Struggle, Çukurova.*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan çekildiği anlaşma olan Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra İtilaf Devletleri mütarekeyi yürürlüğe koymak adına, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun değişik yerlerini işgal etmeye başlamışlardır. Mütarekeden hemen sonra işgal edilen ilk bölgelerin, Fransız nüfuzuna terk edilmesi planlanmış yerler olduğu dikkat çekmektedir. Bilindiği üzere İtilaf Devletleri daha savaş devam ederken, savaş sonrasında Osmanlı Devleti ile yapılacak barışın çerçevesini çizmek ve Osmanlı toprakları üzerinde tesis etmeyi planladıkları egemenlik sahalarını belirlemek istemişlerdir. Bu maksatla bir dizi gizli anlaşmalar yapmışlardır. Bu gizli anlaşmaların en teferruatlı olanı Sykes-Picot Mutabakatı'dır.¹ Bu mutabakat çerçevesinde İngiltere ve Fransa, Osmanlı topraklarından hem kendilerinin ve hem de müttefiklerinin egemenliğine terk edilecek toprakları belirlemişlerdir. Mütareke sonrası yapılan işgaller bu mutabakatın fiilen uygulamaya konduğunu göstermektedir. Burada Musul ile İzmir ve çevresi hakkında yapılan uygulama istisna teşkil etmektedir. Mütareke sonrası ilk işgal edilen yer Musul olmuştur. Musul, Sykes-Picot Mutabakatı'na göre Fransız egemenliğine terk edilecek Osmanlı toprakları arasındadır. Ancak Musul'u İngiltere işgal etmiştir.²

Musul'un işgalinden sonra, 9 Kasım 1918'de, İskenderun'un da İngiliz donanması tarafından işgal edileceği bilgisi Adana'daki Yıldırım Orduları Gurup Komutanı Mustafa Kemal Paşa'ya ulaşmıştır. İskenderun meselesi karşısında takınılacak tavır konusu Mustafa Kemal Paşa'nın Hükümet ve Erkan-ı Harbiye ile arasında anlaşmazlığa sebebiyet vermiş ve neticede Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı feshedilerek Mustafa Kemal'in İstanbul'a dönüşü sağlanmıştır.³ Mustafa Kemal Paşa kıta görevi dönüşü İstanbul'a geldiği gün yani 13 Kasım 1918'de İstanbul İtilaf donanması tarafından abluka ve denetim altına alınmıştır.

Mustafa Kemal Paşa görevi süresince Adana ve havalisinde bir dizi çalışma yapmış ve muhtemel bir işgale karşı halkı uyarmıştır. Hatta İtilaf Devletleri'nin mütarekeyi ihlal ve işgallerinden bu bölgenin de nasibini alacağı ve öncelikle Mersin'den itibaren bütün bu mıntıkanın işgale uğrayabileceği hususunda hem hükümeti ve hem de Erkan-ı Harbiye'yi uyarmıştır.⁴

1 Durmuş Yalçın vd.; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004): 95.

2 Yalçın, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I, 95.

3 Yalçın, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I, 138.

4 Kemal Çelik; Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922) (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999): 39.

Mustafa Kemal Paşa bu uyarılarında haklı çıkmıştır. Zira 17 Aralık 1918’den itibaren ilk olarak Mersin ardından Tarsus ve Adana işgal edilmiştir.⁵ İşgaller ilerleyen günlerde Pozantı, Osmaniye, Maraş, Antep ve Urfa’ya kadar uzanmıştır. İşgalleri sevk ve idare eden, müttefikler adına İngiltere’dir. Tıpkı Musul’da olduğu gibi gizli projelerde Fransız nüfuz bölgesi olarak gösterilen Mersin-Urfa hattı da İngilizler marifetiyle işgal edilmiştir.

İngiltere’nin işgal mıntıkasına sevk ettiği kuvvetler, ağırlıklı olarak halkı Müslüman olan sömürgelerinden teşkil edilmiştir. İngiltere’nin çoğunluğu Müslüman müstemleke askerlerinden oluşan kuvvetlerle yaptığı işgal, Müslüman ahali üzerinde fazla bir rahatsızlık oluşturmamıştır. Ancak bu bölgede yaşayan gayr-i Müslim ahali söz konusu uygulamadan memnun olmamıştır. Özellikle savaş sonrasında Osmanlı Devleti’nin dağılması durumunda bu bölgede bir Ermeni Krallığı kurmayı hedefleyen Ermeniler memnuniyetsiz kitlenin başında gelmektedir.

İngiltere’nin işgal mıntıkasında halka uyguladığı yumuşak idare tarzından memnun olmayan sadece Ermeniler ve Rumlar değildir. Aynı zamanda Fransa da İngiltere’nin bu işgallerinden ve tutumundan memnun değildir. Fransa memnuniyetsizliğini İngiltere nezdinde diplomatik yollarla dile getirmiştir. Zira bu durum gizli paylaşım planlarına ve özellikle Sykes-Picot Mutabakatı’na uygun değildir. Gizli anlaşmalarda Fransız nüfuz bölgesi olarak gösterilen yerleri İngiltere işgal ederken, buna karşılık İngiliz nüfuz bölgelerinde Fransız işgali söz konusu değildir. Fransa’nın memnuniyetsizliğini gidermek adına İngiltere ve Fransa 15 Eylül 1919’da “Suriye İtilafnâmesi”⁶ olarak isimlendirilen yeni bir paylaşımı uygulamaya koymuşlardır. Buna göre Fransa, Musul üzerinde Sykes-Picot Mutabakatı’ndan doğan haklarından vazgeçmiş, bunun karşılığında İngiltere, Mersin’den Urfa’ya kadar işgal ettiği yerlerdeki birliklerini geri çekmeyi ve buraları Fransa’nın kontrolüne bırakmayı taahhüt etmiştir. Ekim 1919’da İngiliz işgal birlikleri kademeli olarak bu mıntıkadan çekilmiş ve tahliye ettiği yerleri Fransız işgal birliklerine bırakmıştır. Mersin-Urfa hattında gerçekleşen Fransız işgali bölgedeki gayrimüslimleri ve özellikle bölgenin Ermeni sakinlerini memnun etmiştir. Fransa Mersin-Urfa hattında gerçekleştirdiği işgalde Ermeni lejyonerleri işgal kuvvetleri bünyesinde istihdam etmiştir. Fransız işgal birlikleri bünyesinde Cezayirli Müslüman askerler olmakla birlikte bunlar Ermeni lejyonerlere göre bir yekûn teşkil etmemektedir. İşgal mıntikasının Ermeni sakinlerindeki sevinç ve heyecan, işgaldeki Ermeni -Fransız ittifakından kaynaklanmaktadır. Zira Fransa Kilikya’da “Kilikya’nın idari yönden Ermenileştirilmesi” ve “Ermenilere

5 Çelik; Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922), 56

6 Çelik; Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922), 109

askeri harekâta yer verilmesi” gibi iki temel unsuru barındıran bir “Ermeni Politikası”nı takip etmiştir.⁷ Ermeniler, işgali bu şekliyle Çukurova Ermeni Krallığı’nın yeniden doğuşunun işareti olarak görmektedirler.

Fransız işgali, Ermenileri memnun ederken bölgenin çoğunluğunu oluşturan Müslüman ahaliye kaygı ve rahatsızlık oluşturmuştur. Müslüman ahali Fransızlar ile Ermeniler arasındaki iş birliğinden tedirgin olmuşlardır. Zira tarihsel süreçte Ermenilerin Adana ve havalisinde gerçekleştirdikleri isyanlar ve Müslüman ahaliye karşı işledikleri zulüm ve katliamlar yeni dönemde neler yaşanabileceğine işaret etmektedir. Bu endişelerin ardında sadece Ermeni lejyonerlerin varlığı değil, aynı zamanda Fransız işgal birliklerince yerli Ermeni çetelerinin teşkil edilip, silahlandırılması da vardır.⁸ Bunlara ek olarak Fransız işgal idaresinin idari müdahaleleri de olmuştur. İşgal idaresi kaza ve vilayet idareleri bünyesine, mahkemelere ve belediye idarelerine de müdahale etmiş, buralara Ermeniler başta olmak üzere azınlıklara mensuplarından kişileri yerleştirmiştir. Tüm bunlar Müslüman ahali arasındaki tedirginliğin artmasına neden olmuştur.

Nitekim Ermeniler, Fransız işgal yönetiminden ve işgal kuvvetlerinden aldıkları güç ve cesaretle Müslüman ahaliye yönelik olarak psikolojik baskı ve fiziksel saldırılara başlamışlardır. İngiliz işgal kuvvetlerinin aksine, Fransız işgal kuvvetlerinin ve işbirlikçi Ermeni çetelerinin bu tutumları pek hoş karşılanmayacaktır. Öte yandan bu durum, halkın da işgalin gerçek yüzünü görmesi ve Kuva-yı Milliye ruhunu ve bilincini güçlendirmesi bakımından önemlidir.

Milli Mücadele’de Yeni Adana Gazetesi’nin Yeri ve Önemi

Anadolu’da yayınlanan ve Milli Mücadeleyi destekleyen bir yayın politikası takip eden önemli gazetelerden biri Yeni Adana’dır.⁹ İşgallere karşı milli mücadele lehinde kamuoyu oluşturmak amacıyla öğretmen Ahmet Remzi Bey ve arkadaşları, Mücavirzade Emin Bey’in sahibi olduğu Hayat Matbaası’nda 25 Aralık 1918’de “Adana” isimli bir gazete çıkarmaya başlamışlardır. Bu gazete üç sayı neşredildikten sonra işgal kuvvetlerince kapatılmıştır. Ahmet Remzi Bey ve arkadaşı Avni Bey, yeni bir imtiyaz alarak gazeteyi “Yeni Adana” ismiyle yayınlamaya devam etmişlerdir. Ancak

7 Çelik, Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922), 68.

8 Çelik, Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922), 71

9 Zekai Güner ve Orhan Kabataş, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990): 370

gazetenin sekizinci sayısını müteakiben işgal kuvvetleri gazeteyi basarak çalışanlarını tutuklamışlardır. Böylelikle gazetenin bir aya yakın Adana’da süren yayın macerası son bulmuştur.¹⁰

25 Temmuz 1920 tarihinde ve dokuzuncu sayıdan itibaren “Yeni Adana”, Karaisalı Kelebek Tren İstasyonu’nda yeniden yayın hayatına başlamıştır. Bu dönemde Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi de olan Ahmet Remzi Bey, gazeteyi Adana ve havalisi işgal altında olduğu için Kuva-yı Milliye’nin kontrolündeki Adana-Pozantı hattında bulunan Kelebek İstasyonu’ndaki bir tren vagonunda zor şartlar altında yayınlamıştır.¹¹ Pozantı’nın işgalden kurtuluşundan sonra yayın faaliyetlerini burada ve yine tren vagonunda olmak kaydıyla sürdürmüştür.

Yerel bir gazete olmasına rağmen bütün cephelerde meydana gelen olaylara, ülkenin değişik bölgelerinden elde edilen haberlere ve hatta yurt dışında meydana gelen siyasî ve askerî gelişmelere de yer vermeye çalışmışlardır. Hem siyasî ve hem de askerî olaylar titizlikle takip edilmiş ve okurlar bilgilendirilmiştir. Bu çerçevede Yeni Adana, Çukurova bölgesindeki hadiseleri kendi yerel haber kaynaklarından takip ederken, ulusal ve uluslararası ölçekte meydana gelen gelişmeleri genellikle Anadolu Ajansı kaynağından elde ettiği verileri kullanarak haber yapmıştır. Yeni Adana Gazetesi bu yaklaşımı itibariyle, Ermeni meselesinin siyasî ve askerî boyutu ile yakından ilgilenmiş, Şark Cephesi ve Çukurova Cephesi’ndeki Ermeni faaliyetlerini de haber yapmıştır. Yeni Adana, Millî Mücadele Dönemi’nde yayın hayatına başlayan gazete ve dergiler içerisinde halen yayın hayatını sürdüren bir gazete olması dolayısı ile Türk basın tarihinde özel bir yere sahiptir.¹² Bu çalışma Gazetenin Adana Atatürk Müzesi’nde bulunan 1920 ve 1921 yılına ait nüshaları taranarak Ermeni Meselesi ile ilgili gazetede yer alan gerek asayiş ve gerekse askerî, siyasî hadiselerin değerlendirilmesi suretiyle hazırlanmıştır.

Yeni Adana Gazetesi’nde Ermeni Faaliyetleri ve Ermeni Meselesi

Yeni Adana gazetesi’nin incelenen nüshalarında Ermeni çetelerinin faaliyetleri hakkında ilk bilgi gazetenin 2 Ağustos 1920 tarihli nüshasında yer almaktadır. “Adana’da Asayiş” başlıklı haberde şehre bir buçuk saat mesafede İncirlik ve Kürkçü köyleri arasında, “Kral Kapı” namıyla bilinen mevkiye, Acıdere

10 “Yeni Adana Gazetesi,” Atatürk Ansiklopedisi, 3 Mart 2020, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yeni-adana-gazetesi/>.

11 “Çağın Tanığı Yeni Adana (25 Aralık 1918-25 Aralık 1996 79.Yıl)”, *Yeni Adana Gazetesi*, (1996): 19

12 Yeni Adana Gazetesi hakkında bakınız: İbrahim İslam, “Millî Mücadele’de Yeni Adana Gazetesi,” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayımlanmamış doktora tezi), Erzurum 1995.

Köyü'nden Adana'ya zahire götürmekte olan üç arabacının önüne beş silahlı kişinin çıktığı ve arabaları Abdioğlu Köyü'ne götürüp soydukları, arabacıları da darp ettikten sonra serbest bıraktıkları ifade edilmektedir. Haber “şu Abdioğlu Karyesi ve civarı Ermeni kahramanlarının! cevalangâhıdır” şeklindeki bir hiciv cümlesi ile bitirilmiştir.¹³

İşgal mıntıkasında Ermeni ve Fransızlardan gördükleri zulüm ve baskı karşısında çiftliklerini terk eden köylülerin sahip oldukları hayvanlar Fransız işgal kuvvetlerince toplanmış ve askerlerinin iaşesinde kullanılmak üzere Adana'ya nakledilmiştir.¹⁴

Adana mıntıkasında Ermeni çetelerin en fazla faaliyet gösterdiği yerlerin başında Haçin¹⁵ gelmektedir. Buradaki Amerikan Mektebi de Ermeni çetelerin karargâhı konumundadır. Bundan dolayı Kuva-yı Milliye müfrezelerinin öncelikle üzerinde durduğu yerlerden birisi de Haçin olmuştur. 9 Ekim 1920'de küçük bir müfreze isyancı Ermenilerle yaptığı muharebe neticesinde asilere kayıplar verdirerek kasabanın yakınında bulunan Amerikan Mektebi'ni ele geçirmiş, bu arada bir esir de almışlardır. Milli müfreze bu çarpışmada bir şehit ve iki hafif yaralı vermiştir. Aynı haber Gazetenin 16 Ekim 1920 tarihli nüshasında Anadolu Ajansı menşeli vaziyet raporunda da yer almıştır.¹⁶

Haçin'in Ermeni çetelerden temizlenmesi için Kuva-yı Milliye müfrezeleri 13 Ekim 1920 günü kasabayı kuşatmıştır.¹⁷ 15 Ekim 1920 günü de sabahtan akşama kadar şiddetli bir taarruz gerçekleştirmiştir. Bu taarruz neticesinde milli müfreze kasabaya girmeye muvaffak olmuştur.¹⁸ Taarruz esnasında firar etmeyi başaran düşman kuvveti Haçin-Feke yolu yakınlarında Cumhurlu ve Çubuklu köyleri civarında Kuva-yı Milliye tarafından kuşatılmışlardır.¹⁹ Haçin'in kurtarılışından sonra da Ermeni çeteler kasabadaki hükümet dairesi ve civarına taarruz etmişlerse de başarılı olamamışlardır. Karşı taarruzla firara mecbur edilen çeteler Cumhurlu ormanlıklarında sıkıştırılmış ve yaklaşık elliden fazlası imha edilmiştir. Kalan çete mensupları da imha edilmek üzere kuşatılmıştır. Böylelikle Haçin Ermeni çetelerden temizlenmiştir. Ancak kasabadaki bir tek Müslüman aile kurtarılamamıştır.²⁰

13 “Yeni Adana,” 2 Ağustos 1920, 2.

14 “Yeni Adana,” 2 Teşrin-i Evvel 1920, 1.

15 Adana'nın Saimbeyli Kazası.

16 “Yeni Adana,” 9 Teşrin-i Evvel 1920, .2; “Yeni Adana,” 16 Teşrin-i Evvel 1920, 2.

17 Recep Dalkır; *Yiğitlik Günleri - Milli Mücadelede Çukurova* (İstanbul: T.T.Postası Matbaası 1961): 157.

18 Ahmet Hulki Saral; *Türk İstiklal Harbi, C-IV, Güney Cephesi* (Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, 1966): 193.

19 “Yeni Adana,” 19 Teşrin-i Evvel 1920, 1.

20 “Yeni Adana,” 19 Teşrin-i Evvel 1920, 1.

Haçin’in Ermeni çetelerden temizlenmesi Adana’daki Ermeni ahali üzerinde de büyük etki yaratmıştır. Buranın Kuva-yı Milliye’nin kontrolüne geçmesi haberi şehirdeki Ermeniler arasında büyük bir galeyana sebebiyet vermiş, Ermeniler dükkânları kapatmışlar, sokaklarda rastladıkları Müslüman ahaliyi kırbaçlarla dövmüşlerdir. Ermenilerin bu hallerine seyirci olan Fransız inzibat kolları Ermenilerin öfkeleri iyice dindikten sonra usulen müdahale edip dükkânları açtırmışlardır.²¹

Haçin’in Ermenilerden temizlenmesi hadisesi karşısında sergilenen taşkınlıklar Adana’da Ermenilerin ve Fransız işgal idaresinin yardımı ile çıkarılan “Adana Postası” gazetesinde farklı yansıtılmıştır. Yeni Adana Gazetesi, Adana Postası’nın hadise ile ilgili yayınlarını takip etmektedir. Yeni Adana gazetesi, Adana Postası’nın konu ile ilgili bir haberde, “Haçin vakası sebebiyle cumartesi ve pazar günleri Ermeni dükkânları açılmamıştır ve bu suretle Ermeniler sakin bir matem tezahürü sergilemişlerdir” ifadelerinin yer aldığı ve hatta “*Haçin hadisesinin korkulduğu derecede feci çıkmamasını amik kalbimizden temenni ederiz*”²² ifadeleriyle hadiseyi kıymetsizleştirme gayreti içinde olduklarını yazmaktadır.

Yeni Adana, Haçin’in Ermeni çetelerin işgalinden kurtarılmasına rağmen çetelerin Haçin’de Müslüman ahaliye karşı büyük bir katliam yaptığını ve bu katliam dolayısı ile Haçin’in kurtuluşuna rağmen bir hüznün yaşandığını ifade etmektedir. Zira Haçin’in kurtuluşunu duyuran resmi tebligattaki “*Haçin’den tek bir İslam kurtarılamamıştır*” ifadesi bu hakikati ortaya koymaktadır. Gazete 4 Aralık 1920 tarihli nüshasında “Haçin’de Türkler Nasıl İmha Edildi” başlıklı bir haber ile Ermenilerin yaptığı katliam hakkında tafsilatlı bilgi verilmektedir. Bu haberin içeriğinde gazetenin imtiyaz sahibi olan Ahmet Remzi Bey’in “Agobus” isimli bir Ermeni çocuktan duyduğu ve Müslüman ahaliye yapılan zulümlerin teferruatlı bir şekilde anlatıldığı bilgiler yer almaktadır. Buna göre;

“Kozan ve sair yerlerin yolları kapandıktan sonra ‘Cebeciyân’ namındaki çete kumandanının ilk işi üç yüz aileden mürekkep Haçin İslamlarına katliam yapmak olmuş. Evvela bir dehşet sahnesi başlamış, oradaki memurin-i hükümete envai mezalim icra edilmiştir. Kızgın şiş dürtmek, çıplak vücutlarına nal basmak gibi facialar, kadınlar ve çocuklar da dâhil olduğu halde İslamların gözü önünde yapılmıştır. Bu esnada birçok kadın akıllarını kaybederek saçlarını yolmakla, başlarını taşlara vurmaya başlamışlardır. Bu sahne-i vahşet onlar için de bir zevk ve eğlence sahnesi olmuş, kahkahalarla bu halleri seyretmişler, bilahare

21 “Yeni Adana,” 1 Teşrin-i Sani 1920, 2.

22 “Yeni Adana,” 9 Teşrin-i Sani 1920, 2.

kadınlar, erkeklerden yavrucaklar da analarından ayrılmış, Erkekler hatır ve hayale sığmayan canavarlıkla şehit edilmiştir. Kadınların genç ve güzelleri de ayrılarak çıplak bir halde oynatılmış, bu oyun esnasında aşka gelen Ermeni Gamavorları, hançerlerini ismet ve bekâreti parçalanan kadınların göğsüne saplarılarmış. Birçok kadın bu tecavüzata tahammül edemeyerek kendilerini tavanlara asmak suretiyle intihar etmişlerdir. Kızlar ve gelinlerin bir kısmı da o vahşilere çırak çıkarılmış, uzun müddet yanlarında kaldıktan sonra sükûtta birkaç gün evvel onları da katletmişlerdir.

En zalim işkence çocuklara tatbik edilmiş. Bu masumlar analarından babalarından ayrıldıktan sonra karanlık bir izbeye doldurulmuş, günlerce ne bir lokma ekmek ve ne de bir yudum su verilmemiştir. Açlıktan o masumlar kuşlar gibi bağırdıkça feri sönen gözlerinin karşısına geçerek su içer ve ekmek yerlermiş. Bu ölüm sahnesi o derece feci olmuş ki o yavrular ıstırabın şiddetinden tırnaklarını birbirlerinin göğsüne ve boğazına batırarak dünyalarına veda etmişler. Günlerce devam eden bu hazin vakıa o zalim heriflerin zerre kadar merhametini celb etmemiş. Bari bizi öldürün diye bağıştıkça ‘kurşuna yazık’ derlermiş. Bu zavallıların iskeletleri hala bir yığın halinde duruyormuş.”²³

Gazete, “Agobus” adlı çocuğun anlatımlarını bu şekilde aktardıktan sonra bu anlatımların Ermenilerin kendi anlatımları olduğunu ve eğer Haçin’den bir tek Türk kurtulmuş olsaydı bu vahşet hakkında daha detaylı bilgiler edinilebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca gazete, “‘Artık Haçin Türk’ diye izhar-ı matem tutan Ermeniler biraz utanarak biraz hayâ ederek acaba oradaki İslamlar ne oldu diye olmayan vicdanlarına sorsala²⁴” şeklindeki ifadelerle haberi yorumlamaktadır. Bu arada Adana da işgalcilerle iş birliği yapan Hafız Mehmet ve adamlarına yönelik bir sitem de bu haberin devamındaki değerlendirmede yer almaktadır. Gazete, Kuva-yı Milliye müfrezelerine ihanet eden bu kişi ve adamlarını da Ermeni ve Fransız işgal kuvvetleri ile işbirliği yapmaları dolayısı ile suçlamakta ve onlar için “keşke bu zulüm ve şenaati işitseler²⁵” demektedir. Ayrıca Haçin vakası hakkında İngiliz gazetelerinde isim zikretmeden genel bir ifadeyle “Haçin’deki Ermenilere Türklerin hiçbir kötü muamelede bulunmadıklarının” yazıldığı ifade edilmektedir.²⁶

23 “Yeni Adana,” 4 Kanun-ı Evvel 1920, 1-2.

24 “Yeni Adana,” 4 Kanun-ı Evvel 1920, 1-2.

25 “Yeni Adana,” 4 Kanun-ı Evvel 1920, 1-2.

26 “Yeni Adana,” 7 Kanun-ı Evvel 1920, 2.

Adana mıntıkasında Ermeni çetelerin cinayet ve zulümleri Kasım 1920 itibariyle bütün şiddetiyle devam etmiştir. Gazetenin 1 Kasım 1920 tarihli nüshasında “Çıldırım Faciası” başlıklı bir haberi diğer bir zulüm örneğidir. Habere göre Fransızlar Tarsus üzerine bir umumi yürüyüş yapmışlar ve bu yürüyüş esnasında onlarla birlikte gelen Ermeni ve Asuri eşkıyaları Çıldırım Köyü’ne girerek bir çok kadına ve kızlara tecavüz ettikten sonra erkeklerle beraber katledilmişlerdir. Bu feci olay üzerine civar köylüler Fransız idaresine müracaat etmişlerse de sıradan cevaplarla baştan savılmışlardır. Gazete, habere *“halkı iğfal ederek Fransız medeniyetinin kucağına çağıran hayâsız Fransızlar; yordakçuları bu feci cinayet karşısında azıcık olsun kızarsalar”*²⁷ şeklinde bir yorum eklemiştir.

Aynı zamanda soygunlar devam etmektedir. Özellikle Yüreğir’den şehre zahire nakleden birçok arabacı Ermeni eşkıyalar tarafından tamamıyla soyulmuştur. “Yüreğir’de Köylüler Soyuluyor” manşetiyle sunulan bu haber gazete tarafından *“şehirde asayişin iade edilmiş olduğunu söyleyen vicdansızlar utansın”*²⁸ ifadeleriyle değerlendirilmiştir.

“Adana’dan Son Dakikalar” ve “Şehirde Katliam Tehlikesi” başlıkları ile sunulan bir diğer haberde gazeteye ulaşan vesikalı istihbarata istinaden şehir içerisindeki Türklerin son derece buhranlı ölüm dakikaları geçirmekte olduğu bildirilmektedir. Ermeni çetecilerin son bir facia daha ifa etmek için her türlü hazırlığı tamamladığı, bellerinde koca koca palalar, bombalarla sokak sokak dolaşarak din adamlarına ve halka karşı hakaretler ederek halkı tahrik ettikleri, Müslüman vatandaşlarımızı katırlar gibi kırbaçlarla kamçıladıkları ve mukabele edenleri öldürdükleri ifade edilmektedir. Kurtuluşu şehirden kaçmakta bulanların ifadelerine göre Adana o zamana dek böyle feci ve tehlikeli günler geçirmemiştir. Haberde, Müslüman ahalinin zaruri haller dışında evlerinden çıkmadıkları ve Fransızların da bu halin devamına mâni olmak adına herhangi bir önlem almadıkları vurgulanmaktadır.²⁹ Bu arada Yüreğir Ovası’ndaki Kilise Köyü’nü³⁰ Asurîlerden oluşan bir eşkıya kafilesi basarak altı Müslüman’ı katletmişlerdir.³¹

Ermeni çetelerin ve Fransız işgalcilerin zulümleri Adana ve çevresi ile sınırlı olmayıp Tarsus havalisinde de benzer şekilde zulüm, soygun ve katliamlar gerçekleştirmişlerdir. Tarsus ve Adana mıntıkasında yapılan zulümlerle ilgili

27 “Yeni Adana,” 1 Teşrin-i Sani 1920, 2.

28 “Yeni Adana,” 1 Teşrin-i Sani 1920, 2.

29 “Yeni Adana,” 6 Teşrin-i Sani 1920, 2.

30 Yüreğir’in Irmakbaşı Köyü.

31 “Yeni Adana,” 6 Teşrin-i Sani 1920, 2.

6 Kasım 1920 tarihli nüshada “Fransızlarla Ermenilerin Bu Defaki Vahşetleri” başlıklı teferruatlı bir habere yer verilmiştir. Tarsus mıntukasına yönelik Fransızların yaptığı umumî taarruz esnasında ifa ettikleri zulümlere bu haberde teferruatı ile yer verilmiştir. Buna göre;³²

- 1- Ova ve dağ kısmında Alifakı, Kürtmusa, Dadalı, Kavaklı, Bayramlı, Yeniköy, Kuşçutaşı, Kerimler, Körlü, Ulaş, Karadirlik, Sebeciler, Melemez, Nacarlı köylerini ve Hakkı Bey Çiftliği’ni tamamen ve Yemezoğlu, Dedeler köylerini kısmen yakmışlardır. Bu köylerin en küçüğü yetmiş ve en büyüğü yüz elli iki yüz haneden ibarettir.
- 2- Düşman küçük köyler teslim bayrağı çektiği halde yanlarında bulunan ve kendilerine rehberlik eden Ermeniler vasıtasıyla köylerden dört bakire kız talep ederek bunların ırzlarını işgal etmişlerdir. Badras’da eşraftan bir şahsın hanımını kendi huzurunda işgal etmişlerdir. Kerimler Köyü teslim bayrağı çektiği halde bayrağı kırmışlar ve bir ihtiyarın on dört yaşındaki kızını üç Fransız işgal ettikten sonra süngüleyerek şehit etmişlerdir. Ulaş’ta Bağlarbaşı’lı yaralı bir kadını elbiselerini ateşlemek suretiyle yakmışlardır. Dedeler’de tayyarenin attığı bombalardan beş kadın yaralanmış ve bir kadın şehit olmuştur. Keşli’de kendini müdafaadan aciz bir şahıs ve ihtiyar iki kahveciyi Ermeni neferler katletmişlerdir. Karadiken’de tayyare bombasından dört kadın yaralanmış ve bir kadın şehit olurken üç hayvan da telef olmuştur. Adanalı Asurîler Çıldırım’da sekiz Müslüman’ı feci bir şekilde katletmişlerdir.
- 3- İşgal altına alınan köylerin maddi hasarı pek fazladır. Yanan bu köylerin eşya ve hayvanları tamamen düşman tarafından yağmaya maruz kalmıştır. Ulaş’taki köylülerin hayvanları tamamen kurşunlanmak suretiyle itlaf edilmiştir.

Haberde, işlenen cürümler teferruatıyla aktarıldıktan sonra yapılan değerlendirmede, medeniyet iddiasındaki Fransızların ve işbirlikçi Ermeni çetelerin zulümlerinin milletin haklarını kazanma yolunda verdikleri mücadeleyi teşvik edeceği ifade edilmiştir.³³ Zira söz konusu habere göre işgalci kuvvetler ve çeteciler insanları katletmekle kalmayıp, sahiplerini katlettikleri hayvanları dahi kurşuna dizmişlerdir.

32 “Yeni Adana,” 6 Teşrin-i Sani 1920, 2.

33 “Yeni Adana,” 6 Teşrin-i Sani 1920, 2.

Bu arada Yenice’de Müslüman ahaliden beş kişi Kuva-yı Milliyecilerle teşriki mesai ettiği bahanesiyle Fransızlar tarafından idam edilmişlerdir.³⁴ Ayrıca Adana’da Müslüman ahaliden birçoğunun tutuklandığı ve tutuklananların genelinin daha önce şehri terk ettiği halde son günlerde Adana’ya geri dönenlerin oluşturduğu ve bu tutuklanarlardan büyük miktarda para cezası tahsil edildiği de bildirilmektedir.³⁵ Söz konusu tutuklamalar işgalcilerin Müslüman ahaliyi bezdirmek için kullandıkları bir baskı yöntemi olarak değerlendirilebilir.

Gazetenin 7 Aralık tarihli nüshasında Fransızların cephede asker istihdam etmede sıkıntı çektiği ve paralı asker almak için gayret sarf ettikleri ifade edilmektedir. Öncelikle Ermenilere müracaat eden Fransız işgal kuvvetleri komutanlığı yevmiye olarak iki üç kuruş karşılığında onları asker yazmak istemişler ancak Ermeniler bu teklifi uygun bulmamışlardır. Bunun üzerine Araplara müracaat etmişler ancak onlar da şehirde inzibat ve asayiş için jandarmalık yaptıklarını bunun dışındaki askerî faaliyetlere karışmayacaklarını söyleyerek reddetmişlerdir.³⁶ Bu durum Kuva-yı Milliye müfrezeleri karşısında savaşacak asker istihdamı noktasında işgalcilerin sıkıntı yaşadığını ve artık azınlık mensuplarının da işgalin başlangıcında olduğu gibi Fransızlarla iş birliğinden imtina etmeye başladıklarını göstermektedir.

Yeni Adana’nın 4 Aralık 1920 tarihli nüshasında Anadolu Ajansı menşeli bir habere yer verilmiştir. Bu haber, Cemiyet-i Akvam’ın Ermeni Meselesini³⁷ çözüme kavuşturmak için 21 Ekim 1920’de Brüksel’de yaptığı toplantı ile ilgilidir. Haberin detayında Brüksel toplantısının teferruatına da yer verilmiştir. Buna göre; Belçika murahhası Henri La Fontaine, Türklerle Ermeniler arasındaki düşmanlığı sonlandırmak için bir komisyon teşkilini talep etmiştir³⁸. Fransız murahhası René Viviani eğer Cemiyet-i Akvam’ın daha önce 1919’da Fransa tarafından teklif edildiği şekliyle bir askerî kuvveti olsaydı bu müşkül durumun olamayacağını ifade etmiştir. Daha sonra Fransız temsilci Viviani bir takrir vererek Ermeni meselesinin çözümü için devletlerden birinin gerekli tedbirleri alması hususunda Cemiyet-i Akvam üyesi olan devletlerin anlaşmasını teklif etmiştir. Bu ilk değerlendirmelerden sonra Anadolu hükümeti ile müzakereye memur edilecek hükümetin tespitini yapmak için görüşmelere ara verilmiştir. Müzakereler neticesinde bir sonuç alınmaması halinde ise Lord

34 “Yeni Adana,” 9 Teşrin-i Sani 1920, 2.

35 “Yeni Adana,” 16 Teşrin-i Evvel 1920, 1

36 “Yeni Adana,” 7 Kanun-ı Evvel 1920, 2

37 Cemiyet-i Akvam’ın Ermeni Meselesi’ne yönelik çalışmaları hakkında bakınız: Tolga Başak; “Milletler Cemiyeti ve Ermeni Sorunu (1919-1922),” *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı.61 (2018): 107-183.

38 “Yeni Adana,” 4 Kanun-ı Evvel 1920, 2.

Robert Cecil tarafından teklif edildiği şekli ile altı kişilik bir komisyon kurulması söz konusudur.

Brüksel görüşmelerinde İngiliz Murahhası Arthur Baulfour, Ermenistan'ı kurtarmak için Cemiyet-i Akvam'ın bir çare bulamadığını, ancak Amerika'nın oraya bir heyet-i seferiye göndermeye muktedir olduğu halde bunu kabul etmediğini ifade etmiştir.

Viviani ise yaptığı konuşmada Cemiyet-i Akvam'ın alacağı kararı kabul ettirmek için bir kuvvete sahip olmadığını söyleyerek söz konusu vaziyetten Fransa'nın sorumlu olmadığını ifade etmiştir. Viviani konuşmasının sonunda Ermenilerle Türkler arasındaki husumete son vermek için Cemiyet-i akvam'ın her iki hükümet ile de müzakerelere başlamasını önermiştir. Baulfour ise bu teklif karşısında Fransa heyetinin Anadolu hükümeti ile müzakerelere girişmek için karar almasını istemiştir. Viviani ise Baulfour'a verdiği cevapta Düvel-Muazzamanın resmen tasdik edilmemiş bir hükümetle müzakerelere giriştiği cihan tarihinde ilk defa vaki olduğunu söylemiştir. Brüksel toplantısının neticesinde Viviani ve Lord Robert Cecil'in teklifleri çoğunlukla kabul edilmiştir.

Gazetede Şark Cephesi'nde Ermenistan ordusu ile yapılan muharebeler hakkında ve bu cephe genelinde Ermenilerin Müslüman ahaliye karşı işlediği gerçekleştirdiği katliamlarla ilgili tafsilatlı bilgiler yer almaktadır. Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Şark Cephesi kuvvetlerimizin Ermeni ordusu ile yaptığı muharebeler ve başarılı karşı taarruz hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Bu bağlamda Şark Cephesi'nde Ermenilere karşı kazanılan başarıların İstanbul ve Çukurova Ermenileri üzerindeki etkilerini gösteren birkaç haberi değerlendirmek gerekmektedir.

Yeni Adana'nın 30 Kasım 1920 tarihli nüshasında Ermenilerin Şark Cephesi'ndeki mağlubiyetinin İstanbul Ermenilerini mateme sevk ettiği hususunda bir haber yer almaktadır. "*Ermeniler Matemde İmiş!!*" başlıklı haberde "*Ermeni ordusunun mağlubiyet-i kat'iyesi üzerine İstanbul Ermenileri iki gün dükkanlarını açmamışlar, Ermeni kiliselerinde matemler tutulmuştur*"³⁹ denilmektedir. 25 Aralık 1920 tarihli nüshada da "Fesler Tekrar Giyiliyor" başlıklı bir habere yer verilmiştir. Bu haber, Mersin ve Adana Ermenilerinin Türk Ordusu'nun Şark Cephesindeki başarıları ve Ermenistan ile yapılan barışın Çukurova Ermenileri üzerinde oluşturduğu tesiri anlatması bakımından önemlidir. Söz konusu haberde; "*Adana ve Mersin'deki Ermeniler, Anadolu ve Ermenistan Muahede-i Sulhiyesi üzerine artık her şeyi anlamışlar.*

39 "Yeni Adana," 30 Teşrin-i Sani 1920, 2.

*Kendilerine sahte saadet vaat eden Fransızlara karşı bir nefret beslemeye başlamışlardır. Akdettikleri içtimadan sonra başlarındaki şapkalı atarak bir cemile olmak üzere kâmilen fes giymişlerdir”*⁴⁰ denilmektedir. Hatta haber bu şekli ile aktarıldıktan sonra haberin altına “Ne var bu hakikati daha evvel anlayıp çılgınlıkla birçok kanların heder olmasına sebep olmasalardı” şeklinde bir de yorum eklenmiştir.

5 Mart 1921 tarihli Yeni Adana nüshasında “Yıldız Alp”⁴¹ imzalı ve “Taşnaklar ve Ermeniler”⁴² başlıklı bir baş makale yayınlanmıştır. Bu makalede Rusya’nın savaştan çekilmesi ile bağımsız olan Ermenistan’ın ve Ermenilerin emperyalistlerin emellerine hizmet ettiği ve bu arada Şarkta ve Çukurova’da Müslüman ahaliye bir dizi katliam yaptıkları hatırlatılmaktadır. Ermenistan ile barış yapılmış olmasına rağmen Ermeni çetelerin yaptığı zulüm ve şenaatin unutulmaması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca Ermenistan ile barıştan sonra Adana ve havalisinde de Ermeni vatandaşların Müslüman ahaliye karşı tavrında bir değişme olduğundan ancak bu tavır değişikliğinin Ermenilerin yaptığı zulümlerin unutulacağı manasına gelmemesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Elbette burada Müslüman ahaliye karşı tavır değişikliği içinde olan Ermenilerin sade vatandaş sıfatındaki Ermeniler olduğu ve işgalcilerle iş birliği içinde olan ve çetecilikle meşgul olan Ermenilerin tavrılarında herhangi bir değişiklik olmadığı da bilinmelidir. Zira Çukurova’da Ermeni çeteleri Ermenistan ile yapılan barışa rağmen Müslüman ahaliye karşı baskı, zulüm, soygun ve katliam gibi faaliyetlerine devam etmişlerdir.

Fransız işgal kuvvetlerinin, işgalleri altında bulunan köylerdeki ahaliyi Kuva-yı Milliye ile teşrik-i mesai yaptıkları bahanesi ile tutuklayıp hapsedmeye başladıkları ve hapsedtikleri kişilerden salıverilmeleri karşılığında yüksek miktarda paralar talep etmeye başladıkları gözlemlenmiştir. Hatta bu talepleri karşılanmayınca tutukladıkları kişilerin çiftliklerini hayvanlarını ve sair mallarını yağma etmeye başladıkları da söz konusudur. Örneğin Tarsus’un Kargılı Köyü’nden 50.000 lira talep etmişler ve ahali talep edilen bu parayı veremeyince kâmilen hapsedilmişlerdir.⁴³

Fransız işgal kuvvetleri ahaliyi soyarken yeni yöntemler kullanmaya başlamıştır. Özellikle soyguncular “maske” kullanarak ahaliyi soymaya başlamışlardır. Yeni Adana’nın 1 Ocak 1921 tarihli nüshasında “Maskeli

40 “Yeni Adana,” 25 Kanun-ı Evvel 1920, 2.

41 “Yıldız Alp” gazetesinin yazarlarından Hakverdzâde M.Naci’nin müstear adıdır. Bkz: “Çağın Tanığı Yeni Adana,” 20.

42 “Yeni Adana,” 5 Mart 1921, 1.

43 “Yeni Adana,” 1 Kanun-ı Sani 1920, 1.

Hırsızlar⁴⁴” başlıklı haberde bu yeni soygun yöntemi haber yapılmıştır. Bu habere göre son zamanlarda Fransız askerleri yüzleri maskeli olarak Müslüman köylerine gelip köylüleri darp etmekte ve paralarını gasp etmektedirler. Fransızların bu soygunu kendi askerlerine ya da işgalcilerle iş birliği yapan yerli Araplara yaptırmış olabilecekleri belirtilen haberde, kasıtlı olarak böyle bir yöntem kullandıkları ve bu yöntemle söz konusu soygunların Kuva-yı Milliye müfrezelerince yapılmış gibi gösterilmeye çalışıldığı da ifade edilmektedir. Böylelikle ahali Kuva-yı Milliye’den soğutulmaya çalışılmakta ve Kuva-yı Milliye halk nazarında kötü gösterilmeye çalışılmaktadır. Ancak söz konusu haberde bu soyguncuların her ne kadar maskeli olsalar da kendi aralarında Arapça konuştukları ve atlarının eyer takımı ve gemlerinin “alafranga” olduğunun gözden kaçmadığı da ifade edilmektedir.⁴⁵

Fransız işgal kuvvetlerinin Ermenilerle birlikte gerçekleştirdikleri soygunların ardı arkası kesilmemiş, cephede millî müfrezeler karşısında başarılı olamayan işgalci birlikler ve işbirlikçi çeteler başarısızlıklarından kaynaklanan hırs ve intikam duyguları ile ahaliyi soymaya devam etmişlerdir. İşgalcilerin baskı ve cinayetlerinden dolayı evini, barkını terk eden Müslüman ahalinin çiftlikleri, evleri ve malları iğneden ipliğe soyulmuştur. Son dönemde Adana’da sahipleri tarafından kapatılarak bırakılan dükkânlar, bu soyguncu çeteler tarafından açılmak suretiyle yağmalanmaya ve elde edilen mallar satılmaya başlanmıştır. Bu husus ile ilgili 22 Ocak 1921 tarihli nüshada “Adana Havadisleri-Son Yağmalar”⁴⁶ başlıklı bir haber yer almıştır. Gazete bu yağma ve talan ile ilgili haberin altında “*Bari saat kulesi ile Taş Köprüyü de satsalar*” ifadeleriyle bir yorum yaparak bu yağmaya tepki göstermiştir. Adana’da Fransız zabıtası asayiş bir türlü temin edememiş ve geceleri evlere dükkânlara yönelik yapılan soygunlar artarak devam etmiştir.⁴⁷

Ahaliye karşı işlenen suçlara karşı çetecilerin ve Fransız işgal kuvvetlerine gönüllü jandarma yazılan Ermenilerin, Kuva-yı Milliye ile çatışmaktan çekindikleri anlaşılmaktadır. Nitekim, Gazetenin 4 Ocak 1921 tarihli nüshasında “Adana Havadisleri⁴⁸” başlıklı haberde işgal kuvvetlerine mensup jandarma neferlerinin, sadece şehrin (Adana) asayiş ve inzibatından sorumlu oldukları iddiasıyla muharebe etmekten imtina ettikleri belirtilmektedir. Hatta işgal idaresinin jandarmaları muharebeye zorlamaları dolayısı ile azınlık mensubu işbirlikçilerin jandarma yazılmaktan sarf-ı nazar ettikleri de belirtilmektedir.

44 “Yeni Adana,” 1 Kanun-ı Sani 1920, 1.

45 “Yeni Adana,” 1 Kanun-ı Sani 1920, 1.

46 “Yeni Adana,” 22 Kanun-ı Sani 1921, 1.

47 “Yeni Adana,” 25 Kanun-ı Sani 1921, 2.

48 “Yeni Adana,” 1 Kanun-ı Sani 1920, 1.

Fransız işgal kuvvetleri Adana ve havalisinde Kuva-yı Milliye karşısında başarısız olunca savunma mevkillerine çekilerek, Mersin, Tarsus ve Adana’da şehir merkezlerine ve Mersin-Adana tren hattının güneyine yakın bir bölgeye kadar çekilmiştir. Fransa’nın, Çukurova’yla ilgili beklentilerini Batı Cephesi’nde Yunan işgal kuvvetlerinin elde edeceği başarıya endekslediği görülmektedir. I. İnönü Zaferi ile bu beklentinin gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır. Tıpkı işgal kuvvetleri ve idaresi gibi Fransız kamuoyu da bu beklentinin hayal olduğunun farkındadır.⁴⁹ Artık Fransız işgal kuvvetleri Adana ve havalisinde kalıcı olarak hâkim olamayacağını bilincindedir. Bu sebeple Ermeni çetelerle iş birliği yapılarak hırsızlık ve soygun olayları teşvik etmektedirler. Haberlerin detayından Fransız işgal idaresi yetkilileri de bu soygunlardan pay aldıkları çıkarımı yapılmaktadır. Bu nedenle Ermeni çeteleri teşvik edilmekte ve işledikleri suçlara göz yumulmaktadır. Dolayısıyla Yeni Adana Gazetesi’nin Ocak ve Şubat 1921’den sonraki nüshalarında işgal mıntukasıyla ilgili muharebe haberlerinden çok cinayet, soygun, hırsızlık gibi asayiş haberleri yer almaktadır.

25 Ocak 1921’de yayınlanan habere göre, Adana’nın Büyük Dikili Köyü’nden Şallı Hüseyin Oğlu Mehmet ile Akkuyu Köyü’nden Hacı Hüseyin Oğlu Ahmet’in, şehirdeki işlerini görüp köylerine dönerlerken Tarsus yolu üzerindeki Sarıhamzalı Köyü’nde Ermeni çetelerce yolları kesilmiştir. Çetelerin maksadını anlayan bu şahıslar direnince katledilmişler ve üzerlerindeki yirmi iki lira gasp edilmiştir. “Ermeni Cinayetleri Devam Ediyor”⁵⁰ başlıklı haberde hadisenin vuku bulunduğu Sarıhamzalı Köyü civarında, Ermeni çetelerin öteden beri faaliyette oldukları ve her türlü tahkikat ve takibata rağmen katillerin bulunamamasının da dikkat çekici olduğu belirtilmektedir.

Gazetenin 22 Şubat 1921 tarihli nüshasında “Ermeni Cinayetleri” başlıklı bir başka haber yer almaktadır. Bu haberde, birkaç hafta zarfında Ermeniler ve Fransızların teşebbüsleri ile yeni çeteler teşkil edildiği ve ahali-i İslâmiye hakkında çeşitli mezalim ve fecayi ifa etmeye başladıkları ifade edilmektedir. Şehirdeki (Adana) mağazalar ve evler bir taraftan soyulurken diğer taraftan da şehrin on kilometre haricindeki köylerde de birçok cinayetler işlenmeye devam edilmektedir. Hatta “*Şubat’ın beşinci gecesi Yolgeçen civarında ‘Yörük’ aşiretlerinin çadırlarına bir Ermeni çetesi hücum ederek birçok para, hayvan ve sair eşyalarını gasp ettikten sonra çadırlarda bulunan kadın, çoluk-çocuk üzerine ateş açarak bir kadın ve çocuklarını şehit etmişlerdir.*”⁵¹ Benzer şekilde

49 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988): 241 vd.

50 “Yeni Adana,” 15 Şubat 1921, 1.

51 “Yeni Adana,” 22 Şubat 1921, 1.

8 Şubat 1921’de Yüreğir’de şehirden köylerine giden yirmi kişilik bir İslâm kafilesi Kozcuoğlu Çiftliği yakınlarında Ermeni çeteler tarafından çevrilerek bir kısmı dövülerek yaralanmış ve neticede üzerlerinde ne var ne yoksa gasp edilmiştir.⁵²

Ermeni çetelerin karıştıkları suçlar Adana ve çevresi ile sınırlı kalmamıştır. Benzer şekilde Tarsus’ta da soygunlar icra edildiği haberlere yansımıştır. Tarsus’ta Fransız ve Ermeni zulmünden terk-i diyar eden ahalinin evleri açılarak bütün eşyaları yağma edildiğinden bahsedilmektedir. Tekke Mahallesi’ndeki bütün evler sökülüp yıkılarak ahşap malzemeler Fransız askerlerince yakacak olarak kullanıldığı belirtilmiştir.

“Cami-i Kebir⁵³, Ermeni Mahallesi’ne yakın olmasından dolayı, müezzin efendi ezan okurken Ermeniler tarafından taşlanarak mümanaat edilmekte ve camide namaz kılınırken babalarının teşvikiyle Ermeni çocukları tarafından necaset atılmak suretiyle mabedin kutsiyet ve mahremiyetine tecavüz edilmektedir. Aynı zamanda Fransız askerleri tarafından, ibadethaneleri hâşâ tezyif maksadıyla, Cami-i Kebir’in avlusuna hayvan bağlamışlardır.”⁵⁴

Tarsus’ta dört caminin halı ve tezyinatı çalındığı bildirilmiş hırsızlar yakalanmışsa da meselenin üstü ötülen cezalandırma söz konusu olmadığına yer verilmiştir. Hatta Tarsus’ta şehri terk eden esnafa ait dükkânlar ve mağazalar açılarak içerisindeki mallar yağmalandığı rapor edilmiş ve elde edilen hâsılat da Governöre peşkeş çekildiği iddia edilmiştir. Başka bir habere göre de Ermeni hırsız tarafından çalınan bir at, Baç Köprüsü’nde Fransız devriyesi tarafından hırsızla birlikte ele geçirilmiş ancak bu hayvana “ganimet” muamelesi yapılarak para karşılığı sahibine iade edilmiştir. Bu hadise de işgalcilerin her olayı Müslüman ahaliyi soymak adına nasıl değerlendirdiklerini göstermesi bakımından ibretliktir bir hadisedir.

İnönü Zaferi’nin siyasî bir sonucu olarak İtilaf Devletleri Londra’da bir barış konferansı tertip etmişlerdir.⁵⁵ TBMM’nin de davet edildiği bu konferansın tertiplenişindeki temel amaç Sevr Anlaşması çerçevesinde olmak kaydı ile Türkler lehine bazı tavizler vermek suretiyle Türkleri Sevr Anlaşmasına ikna etmektir.⁵⁶ TBMM Hükümeti’nin davet edilmesi ve temsilci gönderilmek

52 “Yeni Adana,” 22 Şubat 1921, 1.

53 Bu cami, “Camii’n- Nur” ya da “Ulu Cami” olarak bilinmektedir. Bkz: Yasin Yılmaz; “Osmanlı Dönemi Tarsus Vakıfları,” *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 35 (2011:)39-60.

54 “Yeni Adana,” 26 Şubat 1921, 2.

55 Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I* (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1984): 273 vd.

56 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*.II (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1982): 577-578.

suretiyle de konferansa iştirak edilmesi, TBMM’ye uluslararası düzeyde meşruiyet kazandırmıştır. TBMM Hükümeti bunun ötesinde konferans ile ilgili bir beklentiye de sahip değildir. Zira İtilaf Devletleri’nin bu konferans ile ilgili siyasî stratejisi zaten öngörülmüştü.

Adana’daki Fransız işgal idaresi, Londra Konferansı’nda işgal sahasındaki hâkimiyetini ve ahalinin bu işgal idaresinden duyduğu “sözde” memnuniyeti kanıtlama gayretine girmiştir. Bu çerçevede Adana ve havalisindeki Müslüman ahalden zorla rey toplamaya ve işgal idaresine (güya) duyulan memnuniyeti ifade eden mektuplar tanzim ettirmeye gayret etmiştir. Böylelikle konferansta bir tesir yapmayı planlamıştır. Ancak işgal idaresinin bu teşebbüslerinden haberdar olan TBMM, Londra Konferansı’na “*gayet şedit protestolar keşide etmiştir.*”⁵⁷ Yeni Adana Gazetesi TBMM’nin bu protestolarını haber yapmış ve hatta haberin altında Mersin ve Adana mebuslarının konu hakkında mecliste yapılan görüşmeler ve Londra’ya çekilen telgraf hakkında gönderdikleri bilgileri de yayınlamış ve okurlarını bilgilendirmiştir.⁵⁸ Adana Ermenileri de kendi aralarında birleşerek Kilikya’da Fransız himayesi altında bir muhtariyet-i idare tesisini talep etmişlerdir. Aynı zamanda bir kısım Arap gruplar da Ermenilerle anlaşarak “Tahad-ı Alevi” namında bir komite teşkil etmişlerdir. Bu komite de Ermeniler tarafından belirlenen “Kilikya Muhtar İdaresi”nin istihali gayesine yönelik çalışmayı prensip edinmiştir.⁵⁹

Londra Konferansı’nın gerçekleştiği tarihlerde Fransız işgal kuvvetleri, işgal sahasında Müslüman ahaliye yönelik olarak bundan evvel gerçekleştirdiği baskılara ara vermiştir. Böylelikle hem konferans sürecinde batı kamuoyuna cepheden kendi aleyhlerinde bilgi gitmesini önlemek istemiş ve hem de Müslüman ahalinin sempatisini kazanmaya çalışmışlardır. Ermeni çetelerde eş zamanlı olarak ahaliye karşı eylemlerine ara vermişlerdir. Fransızlarla Ermeni çetelerin tavrındaki benzerlik bu işin planlı olduğu, işgal kuvvetlerinin bilgisi ve talimatıyla ara verildiği düşüncesini güçlendirmektedir. Ancak Londra Konferansından İtilaf Devletleri’nin beklediği sonuçlar çıkmayınca Adana mıntukasında hem işgalci Fransız askerlerinin ve hem de Ermeni çetelerinin tekrar soygun, hırsızlık ve cinayetlere başladıkları görülmektedir.

Yeni Adana Gazetesi’nin 22 Mart 1921 tarihli nüshasında yer alan “Feci Cinayetler”⁶⁰ başlıklı haberde Fransız silahlarıyla teçhiz edilmiş Ermeni çetelerinin karıştıkları hadiselerin tafsilatına yer verilmiştir. Bu haber göre 14

57 “Yeni Adana,” 1 Mart 1921, 1.

58 Çelik, Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922): 467.

59 “Yeni Adana,” 8 Mart 1921, 2.

60 “Yeni Adana,” 22 Mart 1921, 2.

Mart 1921’de Adana’ya bir saat mesafede bulunan Boğalı Çiftliği’ne bir çete gelerek çiftlik halkını topluca soyduktan sonra firar etmişlerdir. 16 Mart 1921’de de Ermeni çeteleri Adana’ya on kilometre mesafedeki Kayarlı Köyü’nü basarak ahalinin bir kısmını katletmiş ve bir kısmını da yaralayıp, yüklü miktarda paralarını gasp ederek firar etmişlerdir. Bu saldırılar hakkında Fransız işgal makamlarınca yapılan sözde tahkikat neticesinde hadisenin failleri ele geçirilememiştir.

Adana’da doğrudan çetelerle ilgisi olmayan diğer gayr-i Müslim ahalden de silahlananlar olduğuna dair haberler, Yeni Adana gazetesi’nde yer almaktadır. 22 Mart 1921 tarihli nüshada Adana’nın gayr-i Müslim sakinlerinin silahlandığı hususunda “Dâhildeki Anasır-ı Gayr-i Müslime Silahlı” başlıklı bir haber yer almaktadır. Bu habere göre şehirdeki Müslüman olmayan azınlıklar, çarşılarda dâhi alenî bir şekilde tamamen silahlı olarak dolaşmaktadırlar. Bu hâl karşısında Müslümanların hayatlarından emin olamadıkları için Ermeni mahallelerine gitmedikleri ve gece dışarıya çıkmadıkları belirtilmektedir. Hatta geceleri Ermeni mahallesinde tabanca, mavzer ve bomba seslerinin hiç eksik olmadığından bahsedilmektedir.⁶¹

Bu dönemde Müslüman ahalinin inançlarını da tahkir eden tutum ve davranışlar içerisine girildiği görülmektedir. Bu çerçevede işgal döneminden yaklaşık on beş yıl önce Adana’nın Hacı Bayram Kuyusu Mahallesi’nde inşa edilmiş olan Arifzâde Camii, Ermeniler tarafından kiliseye çevrilerek resmî ayin icra edilmiş ve caminin duvarlarına bir takım aziz tasviri asılmış, mihrap üzerine de istavroz yerleştirilmiştir. Adana’daki Müslüman ahali Fransız idaresinden korkarak seslerini çıkaramamışlardır.⁶² Diğer yandan, gazetede yer alan haberlerden anlaşıldığı kadarıyla işgal sonrası şehri terk eden Müslüman ahalinin evlerinde ve dükkânlarında kalan Kur’an-ı Kerimler, soygunlar dolayısıyla Ermeni çetelerin ellerine geçmiştir. Ermeni bakkalların da, Kur’an-ı Kerim’i ve Müslüman ahalinin inancını tahkir etmek maksadıyla, Kur’an sahifelerini yırtıp helva gibi bakkaliye ürünleri sararak kullanmaya başladıkları bildirilmektedir. Bu nedenle de Kur’an sayfalarının sokaklarda sürüldüğü belirtilmektedir.⁶³

1921 yılı başlarından itibaren Fransa, Türkiye ile ilgili politikalarında değişikliğe gitmeye ve TBMM Hükümetiyle yakınlaşmaya başlamıştır. Gerek Çukurova’da Kuva-yı Milliye karşısında aldığı başarısızlıklar, gerek Yunan işgal kuvvetlerinin başarısızlıkları, Sevr projesinin uygulanma ihtimalini

61 “Yeni Adana,” 22 Mart 1921, 2.

62 “Yeni Adana,” 19 Mart 1921, 2.

63 “Yeni Adana,” 19 Mart 1921, 2.

azaltmıştır. TBMM Hükümeti’nin Sovyet Rusya ile siyaseten yakınlaşması, dostluk ve iş birliği içerisine girmesi de bu politika değişikliğinde etkili olmuştur.⁶⁴ Dolayısıyla Fransız kamuoyu ve hükümetinde Türkiye ve Türkler konusunda tavır değişikliğini sergilemeye başlanmıştır. Bu değişikliklere bağlı olarak, işgal mıntikasındaki Fransız işgal idaresinin de Ermeni ahaliye ve Ermeni çetelere karşı himayeci tavırlarında değişiklikler gözlenmektedir.

Yeni Adana Gazetesi, Anadolu Ajansı menşeli bir haberinde Fransa’da yayınlanan Lé Journal Gazetesi’nin bu politik değişikliği gösteren ve Çukurova meselesini değerlendiren bir yazısını paylaşmıştır. Yeni Adana’nın konu ile ilgili “Yine Kilikya” başlıklı haberinde şöyle denilmektedir;

“Türklerin yaklaşması üzerine İzmir’de Yunan ordusu dağılmaya başlamıştır. Kral, Venizelos’a kapılarak kendi menfaatini tehlikeye koydu. Türkiye’de Fransa aleyhine uyandırdığımız husumetin günün birinde Şimal Afrika’da tesirini göstereceğini düşünmedik. İngilizler bu meselede bizim gibi düşünmüyorlar. İngiltere Türkiye’yi Avrupa’dan çıkarmaya ve İstanbul ile boğazları elde etmeye karar verdiği için İzmir’i Yunanlılara bahşetmekte beis görmemişlerdir. Anadolu’nun Ruslarla ittifakından bizim kadar korkmuyor. Türklere yaklaştığımız takdirde çok şey kazanacağız, harice karşı nüfuzumuzu da müteessir etmeden Kilikya’yı tahliye edebilecek, Suriye’deki kuvvetlerimizi azaltabileceğiz. Konstantin’e sarılmakta mana ve menfaat kalmamıştır.”⁶⁵

Diğer yandan Fransız işgal idaresi de Ermenilerin, Fransızlar tarafından himaye edildiğini aleni olarak gösteren eski tavır ve davranışlardan vazgeçmeye başlamıştır. Adana’nın işgalinin ilk zamanlarında Ermenilerin başlarındaki fesleri çıkartıp Fransız ordusunun serpuşunu takmaya başladıkları ve sıradan Ermeni vatandaşların Fransız askerî şapkalarını takmalarına işgal idaresi müsaade ettiği bilinmektedir. Ancak söz konusu politika değişikliğiyle birlikte, işgal idaresi Fransız ordusunun serpuşunun Fransız askerleri haricinde kullanımına müsaade etmemeye başlamıştır. Bu uygulamaya itaat etmeyenlerin başlarındaki serpuşlar da Fransız zabıtalı tarafından toplatılmaya başlanmıştır.⁶⁶

Fransa’nın siyasî tavrındaki bu değişiklik, Ermenilerin Fransa himayesinde Çukurova’da kurulması planlanan sözde Ermeni devleti ya da “Muhtar Ermeni

64 Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, 263.

65 “Yeni Adana,” 4 Kanun-ı Sani 1921, 2.

66 “Yeni Adana,” 19 Nisan 1921, 2.

İdaresi” hayalini de sonlandırmıştır. Ermeniler bir bakıma sükût-u hayale uğramışlardır. Bu hayal üzere Çukurova’ya gelen Ermeniler de yavaş yavaş bölgeyi terk etmeye başlamışlardır. Yeni Adana’nın 19 Nisan 1921 tarihli nüshasındaki bir haberde, “Adana’dan alınan mevsuk malumatlara nazaran son günlerde daha önce Adana’ya cebren iskân edilen Ermeni muhacirlerinden birçoğunun seyahat vesikası alarak bölgeden ayrıldığı” belirtilmektedir.⁶⁷ Gazete, haberi bir nazire olmak üzere “Uğurlar olsun....” ifadeleriyle sonlandırmıştır. Bir başka haber de ise “Ermeniler ile Rumlar arasında vesika alarak gidenlerin adedi şu günlerde pek ziyade çoğalmıştır. Bunların ekserisi Yunan ordusuna gönüllü olarak gittiklerini söylemişlerdir”⁶⁸ denilmektedir. Bu haber ile ilgili Yeni Adana’nın yorumu ise “Biz bu kahramanları! pek iyi tanırız. Cidden Yunan ordusuna layıktırlar” şeklinde olmuştur. Bu husus ile ilgili olarak 30 Nisan 1921 tarihli nüshada yer alan bir başka haberde ise “Kilikya Krallığı sevdası ile Adana’ya üşüşen Ermeni muhacirleri büyük bir tehâlük ile vesikalarını alıp gitmektedirler”⁶⁹ denilmektedir. Ayrıca bu habere göre Adana’daki Fransız kıtaatı arasında da şiddetli bir hoşnutsuzluk söz konusudur. Mersin Ermenileri de şehirden ve ülkeden gitme gayretine girmişlerdir. Yeni Adana’nın 14 Haziran 1921 tarihli nüshasında “Mersin Ermenilerinin Amerika’ya Müracaatları” başlıklı haberde bu husus işlenmiştir. Bu habere göre “Mersin Ermenileri, Fransa’nın Kilikya’yı tahliye ve Kilikya’nın artık Ermenistan alamayıp Türklere iade eyleyeceğinden bahisle Amerika’ya müracaat ederek himayelerini talep etmişler.”⁷⁰ Gazete bu haberi de “çok ala....” ifadeleriyle yorumlamıştır.

Bu gelişmelerin Ermeniler arasında tarihsel süreçte var olan politik rekabeti yeniden körüklediği de görülmüştür. Adana’daki Taşnak ve Hınçak fırkalarına mensup Ermenilerin işgal döneminde kurdukları ittifakın bozulması nedeniyle birbirleriyle mücadeleye başladıkları da gözlemlenmiştir.⁷¹

Fransa himayesindeki “Muhtar Ermeni İdaresi”nden umudunu kesen Ermeniler bir vesileyle Adana ve Mersin mıntikasından ayrılmaya gayret ederlerken, Ermeni çetelerinin son zamanlarda azalan Müslüman ahaliye yönelik soygun ve katliamları Mayıs 1921 itibarıyla yeniden gündeme gelmiştir. Ermeni çeteler şehrin (Adana) yakınlarındaki köylere saldırarak ve yolları keserek birçok Müslüman’ı soymaya başlamışlardır. Bu çetelerin faaliyetlerine göz yuman işgal idaresi ise bu ve benzeri asayiş meselelerinden dolayı Kuva-yı Milliyeyi

67 “Yeni Adana,” 19 Nisan 1921, 2.

68 “Yeni Adana,” 23 Nisan 1921, 2.

69 “Yeni Adana,” 30 Nisan 1921, 2.

70 “Yeni Adana,” 14 Haziran 1921, 1.

71 “Yeni Adana,” 7 Mayıs 1921, 2.

sorumlu tutma gayretine girmiştir.⁷² Ermeni çeteler, Kuva-yı Milliye’yi suçlamak adına öyle ileri gitmişlerdir ki, artık Müslüman ahaliye saldırmaktan öteye giderek Adana’ya taş getirmekte olan dört Ermeni arabacıyı katletmişler ve mesuliyeti Türklere atmışlardır. Hatta bu cinayet hususunda Türkler aleyhinde yalancı şahitlik yapmaları için Arap vatandaşlardan yetmiş kadar kişi tutuklanmıştır. Tutuklananlar arasında Müslüman ahaliyeden kişiler de söz konusudur. Tutuklanan Araplar, yalan şahitlik yapmadıkları için başta dayak olmak üzere her türlü işkenceye maruz kalmışlardır.⁷³

Fransızlar, Mayıs ayının son günleri itibariyle Müslüman ahaliye karşı şiddetli bir tavır içine girmişler ve eski terör idaresine yeniden başlamışlardır. Bu çerçevede Mersin ve Tarsus’ta şiddetli tutuklamalar söz konusu olmuştur. Aynı şekilde Adana’da da benzer tutuklamalar olduğu ve gelişme karşısında şehirdeki Müslüman gençlerde firar eğiliminin baş gösterdiği tespit edilmiştir.⁷⁴ Bu örnekler daha önce bahsettiğimiz Fransız işgal idaresindeki mülayim tavırların geçici olduğunu ya da bir tutarsızlık içinde olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Zira son dönemde Fransız işgal idaresi silahlandırdığı kırk kişilik bir Ermeni çetesini Yüreğir’e göndermiş ve bu çete Yüreğir Ovası’nda mezalime başlamıştır.⁷⁵

Yeni Adana Gazetesi, işgal kuvvetlerinin yaptığı gayr-i insanî saldırıları haber yapmak yanında bu saldırıları yapan ve millî kuvvetlerce ele geçirilen kişiler ve işgalciler lehine casusluk yapan hainlerin yargılanma süreçleri hakkında da haberler yayınlamıştır. Bu bağlamda gazetenin 28 Aralık 1920 tarihli nüshasında “Adalet Yerini Buluyor” başlıklı bir haber yer almaktadır. Bu habere göre, Fransız ordusuna dâhil olan ve Adana’da birçok mezalim icra eden, Adana sakinlerinden Vanlı Ahmet Efendi ile iki yaşındaki çocuğunu ve “Hallu” namındaki bir başka şahsı katleden, ayrıca Ahmet Efendi’nin 25.000 lirasını gasp eden Maraşlı Kel Serkis, Eskişehir İstiklal Mahkemesi’nce idama mahkûm edilmiştir.⁷⁶ 22 Haziran 1921 tarihli nüshada ise “Cezalarını Gören İki Hain”⁷⁷ başlıklı bir habere yer verilmiştir. Anadolu Ajansı’nın kaynak gösterildiği bu habere göre Osmanlı tebaasından oldukları halde Adana’da düşman hizmetine girerek memleket aleyhinde casusluk ettikleri mahkemece sabit olan Arapsun ahalisinden Yuvar Oğlu Arabacı Lazari ile Kisreli İtoğlu Vartanek’in idamlarına divan-ı harp tarafından karar verilmiştir. Bu karar Konya’da infaz edilmiştir.

72 “Yeni Adana,” 3 Mayıs 1921, 2.

73 “Yeni Adana,” 28 Mayıs 1921, 2.

74 “Yeni Adana,” 31 Mayıs 1921, 2.

75 “Yeni Adana,” 28 Mayıs 1921, 2.

76 “Yeni Adana,” 28 Kanun-ı Evvel 1920, 2.

77 “Yeni Adana,” 28 Haziran 1921, 2.

Fransız işgal kuvvetleri ile Ermenilerin iş birliği Osmaniye’de de belirgin bir şekilde gözlenmektedir. Fransız işgal kuvvetlerinin Haziran 1920 itibariyle Osmaniye’nin civar köylerine taarruz ettiğine dair bilgiler mevcuttur. Ayrıca Osmaniye’deki işgal idaresi kentteki bütün Türk memurlarını görevlerinden azlederek yerlerine Ermeni memurlar görevlendirmişlerdir.⁷⁸

3 Temmuz 1920 Cumartesi günü ikinci vaktinde on beşi jandarma ve biri de (Fransız) zabıt elbisesi giymiş olan bir Ermeni çetesi, Adana’ya bir saat mesafede bulunan Camuzcu Köyü civarındaki otlakta çadır kurmuş olan Karakayalı aşiretinden Ali Ağa’nın obasına gelerek, “Siz üç jandarma katletmişsiniz. Katiller içinizde imiş” demek suretiyle obanın erkeklerini bağlamışlardır. Bundan sonra sırasıyla bütün obanın nakd-i mevcudu olan iki yüz altın ve beş bin lira değerinde evrak-ı nakdiyelerini ve birkaç bin lira değerindeki kilim, birkaç eşya ve saire ile kadınların bilezik, küpe gibi ziynet eşyalarını tamamen soymuşlardır. Ayrıca bağladıkları obanın erkeklerine de döverek işkence etmişlerdir. Hadiseden sonra mağdur olan aşiret mensupları Mehmet namındaki karakol kumandanına müracaat etmişlerse de bu şahıs meselenin Adana’ya şikâyet edilmesini tavsiye ile olayın faillerinin bizzat çıkarılacağını vaat etmekle işi savsaklamıştır. Gazete, “*Karakayalı Aşiretinin Başına Gelenler*”⁷⁹ başlığı ile okurlarına duyurduğu bu haberle ilgili olarak “*öyle zan ediliyor ki bu baskın meselesinden jandarmaların da haberleri olsa gerek*” yorumunu yapmıştır.

Yeni Adana 10 Temmuz 1921 tarihli nüshasında bir matem manşeti kullanmıştır. Bu manşet “Adana’nın Kara Günü”⁸⁰ dür. Gazete 10 Temmuz’u “Kara Gün”⁸¹ olarak ilan etmiştir. Zira bir yıl önce 10 Temmuz 1920 günü, Adana’da işgalci Fransız birlikleri ile bunların silahlandığı Ermeni çeteleri ve özellikle Kafkasya’dan gelen “Şişmanyan Çetesi” Adana’da büyük bir katliam ve zulüm icra etmişlerdir. Bu nedenle gazete bu acı hadiselerin yaşandığı günün sene-i devriyesini bir kara gün ve matem günü olarak yâd etmektedir.

Ermeni çetelerin söz konusu zulüm, baskın ve soygunları yetmezmiş gibi Kütahya - Eskişehir Muharebeleri ve Yunan taarruzunun yeniden başlaması üzerine Adana’da bulunan Rumlar da birçok taşkınlıklar yaparak Müslümanların hissiyatını incitecek tavırlar içerisine girmişlerdir.⁸²

78 “Yeni Adana,” 28 Haziran 1921, 2.

79 “Yeni Adana,” 25 Temmuz 1921, 2.

80 “Yeni Adana,” 10 Temmuz 1921, 1.

81 Kara Gün olarak tanımlanan 10 Temmuz 1920 tarihi, kaynaklarda “Kaç Kaç Olayı” olarak isimlendirilen Ermeni çetelerin ve işgalci Fransız birliklerinin şehir genelinde başlattıkları saldırı ve katliam hadisesinin yıldönümüdür. “Kaç Kaç Olayı” için bakınız: Çelik, Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922,. 405 vd.

82 “Yeni Adana,” 25 Temmuz 1921, 2.

1920 yılının Nisan, Mayıs ve Haziran aylarına göre Temmuz ayı asayiş açısından biraz sakin geçmiştir. Ancak, Ermeni çeteler Ağustos ayı içerisinde Adana ve çevresinde faaliyetlerine yeniden başlamışlardır. Yeni Adana’nın 18 Ağustos 1921 tarihli nüshasında yer alan “Ermeni ve Asurî Çeteleri İş Başında”⁸³ başlıklı haberde, Ermeni ve Asurî çetelerinin daha evvelki mevkilerinde yeniden icra-yı şenaate başladıkları ve işiyle gücüyle meşgul masum Türk köylülerine ciddi saldırılarda buldukları ifade edilmektedir. Bu çerçevede Yalmanlı, Hızırlı ve Akbenli köylerine saldırılar olmuş, ayrıca birkaç bölükten müteşekkil Ermeni çeteleri Kuzucuoğlu Çiftliği’nde toplanarak buradan gelip geçen yolcuları toplamak suretiyle işkenceler yapmışlardır.

Ağustos ayından sonraki süreçte Ermeni çetelerinin faaliyetleri giderek azalmıştır. Özellikle Sakarya Meydan Muharebesi’nden sonraki aşamada Fransa ile TBMM Hükümeti arasında başlayan barış görüşmeleri Ermenilerin Çukurova’da kurmayı düşündüğü Fransa himayesinde bir “Muhtar Ermenistan İdaresi” düşüncesini yıkmıştır. Fransa’nın barış görüşmelerine başlaması bundan sonraki süreçte Fransızların Ermenileri himaye edemeyeceği gerçeğini de Çukurova Ermenilerine göstermiştir. Bu politik gelişme Ermenilerin hakikatle yüzleşmelerine neden olduğu gibi işgal yıllarında Müslüman ahaliye yaptıkları zulümlerin hesabını nasıl verecekleri kaygısını da ortaya çıkarmıştır. Bir bakıma Ermeniler, Fransızlar tarafından kullanılmışlarsa da bu karşılıklı bir kullanma olarak nitelenebilir. Zira Ermeniler, Fransız işgal kuvvetlerinden ve işgal idaresinden gördükleri destek ve himaye ile Müslüman ahaliye olan kin ve düşmanlıklarını cinayet, soygun, baskın, hırsızlık gibi fiillerle sergileme imkânı bulmuşlardır. Yeni dönemde bütün bu fiillerin hesabını vermek durumunda kalacaklardır. Çünkü barış sağlandığı takdirde Fransız işgal kuvvetleri bölgeyi Türk ordusuna terk ederken Ermeni ahali Müslüman ahali ile baş başa kalacaktır. Bu hal Ermenileri korkutmuş ve bu politik sürecin başlamasıyla birlikte Ermeni çeteler Fransız işgal kuvvetlerine ve işgal idaresine zorluk çıkarmaya başlamışlardır. Netice itibarıyla Fransa ile T.B.M.M Hükümeti arasında 20 Ekim 1921’de imzalan Ankara Anlaşması Ermenilerin Çukurova üzerindeki emellerini sonuçsuz bırakmıştır. Ankara Anlaşması yürürlüğe girdikten sonra Bölgedeki Ermeniler özellikle Fransa ve ABD’ye sığınmak durumunda kalmışlardır. Millî Mücadele Dönemi’nde Ermeni çetelerinin onca saldırı ve işledikleri onca cinayet dolayısı ile artık Türklerle birlikte yaşama imkânının kalmadığının da farkındadırlar. Ankara Anlaşması sonrasında Ermenilerin ülkeyi kendi istek ve iradeleriyle terk etmelerinin altında yatan gerçek de budur.

83 “Yeni Adana,” 18 Ağustos 1921, 1.

Sonuç

Tarihsel süreçte asırlarca Türklerle yan yana ve kardeşçe yaşayan Ermeniler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devletinde çeşitli huzursuzluklara neden olmuşlardır. Gerek Osmanlı Devleti'nin taraf olduğu uluslararası sorunların çözümü odaklı konferans ve anlaşmalarda kendilerini gündeme aldırarak ve gerekse isyanlar çıkartarak birtakım kazanımlar elde etme yoluna gitmişlerdir. 19. yüzyılın büyük devletleri de sözde “Şark Meselesinin çözümü hususunda Ermenileri Osmanlı Devleti aleyhinde kullanma yoluna gitmişlerdir. İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük devletlerin bu tutumları da Ermenileri cesaretlendirdiği gibi kurmayı hayal ettikleri “Büyük Ermenistan”ın gerçekleşeceğine inanmalarını sağlamıştır. Büyük devletlerin siyasî desteği ve Ermeni çetelerin silahlandırılmasına sağladıkları katkı ile Ermenilerdeki bu inanç, I. Dünya Savaşı'na gelinceye kadar gerçekleştirdikleri isyan ve eşkıyalığın temel itici gücü olmuştur.

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Mondros Ateşkes Anlaşması ve bu anlaşmanın uygulanması aşamasında, İtilaf Devletleri'nin yaptığı işgaller, Ermenilerde politik beklentilerin gerçekleşme sürecinde yeni bir aşamaya geçildiği hissini ve inancını doğurmuştur. Bu his ve inançla Fransız işgal sahasında Fransız işgal kuvvetleri ile Yunan işgal sahasında da Yunan işgal kuvvetleri ile iş birliği içine girmişlerdir. Özellikle Çukurova'da Fransa himayesinde bir “Muhtar Ermeni İdaresi” kurmayı amaçlamışlardır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için bir yandan Fransız işgal kuvvetlerine gönüllü sıfatıyla katılmışlar, diğer yandan da yine Fransız işgal kuvvetlerince silah ve cephane bakımından desteklenen çeteler teşkil etmişlerdir. Ayrıca I. Dünya Savaşı sırasında uygulanan Sevk ve İskân Kanunu gereğince Suriye'ye iskân edilmiş Ermenileri geri göçe teşvik ederek, nüfus bakımından üstünlüğü sağlamaya gayret etmişlerdir.

Ermeniler Çukurova'da gerçekte sahip olmadıkları nüfus üstünlüğünü sağlamak için buradan sevk edilmemiş olan Ermenileri de bu mıntıkaya yerleştirmeye çalışmışlar bir yandan da geri geleceklere yer açmak amacıyla ve bölgenin Müslüman nüfusunu azaltmak için Müslüman ahaliye baskı uygulamaya başlamışlardır. Müslüman ahali üzerindeki baskı hem Ermeniler ve hem de onları himaye eden Fransız işgal idaresinden gelmiştir. Zira Fransa, Ermenilere tarihi süreçte verdiği desteği Çukurova'da farklı bir boyuta taşıyarak, işgalde Ermenilerden insan unsuru olarak yararlanmayı ve neticede kendilerine tabi bir Muhtar Ermeni İdaresi teşkil etmeyi planlamıştır. Fransız-Ermeni ittifakı ile cesaretlenen Ermeni çeteleri, Müslüman ahaliye karşı baskı ve yıldırma politikası uygulamış, birçok soygun, hırsızlık ve katliam gerçekleştirmiştir. Türk milletini sözde soykırım ile itham eden Ermenilerin,

Müslüman ahaliye karşı yaptıkları zulüm ve katliamlar, başta Haçın örneğinde olduğu gibi insanlığın ve medeniyetin utancı olmuştur.

Fransa ile TBMM Hükümeti arasındaki politik yakınlaşma ile birlikte bölgedeki Ermenilerin, seyahat vesikası olarak Çukurova’yı terk etmek ya da Amerika’ya müracaatla himaye talep etmek şeklinde tezahür eden tepkileri, Müslüman ahaliye karşı sergiledikleri insanlık dışı muamele dolayısı ile Müslümanlarla birlikte yaşama şanslarının kalmadığını anladıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Yeni Adana Gazetesi, hem genel siyasî gidişat açısından Ermeni Meselesi ile Şark Cephesi ve Güney Cephesi’ndeki Ermeni faaliyetleri hakkında okurlarını sürekli olarak bilgilendirmiştir. Millî Mücadeleyi destekleyen yayın politikası ile Çukurova’da işgalcilerin ve işbirlikçi Ermeni çetelerinin baskı, zulüm, hırsızlık, soygun ve katliamlarını haber yaparak gündemi belirlemiştir. Ayrıca hem yerelde ve hem de ulusal ve uluslararası düzeyde kamuoyu oluşturmaya gayret etmiştir. Okurlarını doğru bir şekilde bilgilendirirken işbirlikçilerin Kuva-yı Milliye aleyhinde yaptığı tezvirata karşı ahalinin bilgili ve uyanık olmasını da sağlamıştır.

Kaynakça

Sürelî Yayınlar

- Yeni Adana 2 Ağustos 1920.
Yeni Adana 2 Teşrin-i Evvel 1920.
Yeni Adana 9 Teşrin-i Evvel 1920.
Yeni Adana 16 Teşrin-i Evvel 1920.
Yeni Adana 19 Teşrin-i Evvel 1920.
Yeni Adana 1 Teşrin-i Sani 1920.
Yeni Adana 6 Teşrin-i Sani 1920.
Yeni Adana 9 Teşrin-i Sani 1920.
Yeni Adana 30 Teşrin-i Sani 1920.
Yeni Adana 4 Kanun-ı Evvel 1920.
Yeni Adana 7 Kanun-ı Evvel 1920.
Yeni Adana 25 Kanun-ı Evvel 1920.
Yeni Adana, 28 Kanun-ı Evvel 1920.
Yeni Adana 1 Kanun-ı Sani 1920.
Yeni Adana, 4 Kanun-ı Sani 1921.
Yeni Adana 22 Kanun-ı Sani 1921.
Yeni Adana 25 Kanun-ı Sani 1921.
Yeni Adana 29 Kanun-ı Sani 1921.
Yeni Adana 7 Şubat 1921.
Yeni Adana 15 Şubat 1921.
Yeni Adana 22 Şubat 1921.
Yeni Adana 26 Şubat 1921.
Yeni Adana 1 Mart 1921.
Yeni Adana 5 Mart 1921.
Yeni Adana 8 Mart 1921.
Yeni Adana, 19 Mart 1921.
Yeni Adana, 22 Mart 1921.

**“Yeni Adana” Gazetesinin Haber ve Yorumlarına Göre
Milli Mücadele Dönemi’nde Ermeni Faaliyetleri ve Ermeni Meselesi**

Yeni Adana, 19 Nisan 1921.

Yeni Adana, 19 Nisan 1921.

Yeni Adana, 23 Nisan 1921.

Yeni Adana, 30 Nisan 1921.

Yeni Adana, 3 Mayıs 1921.

Yeni Adana, 7 Mayıs 1921.

Yeni Adana, 28 Mayıs 1921.

Yeni Adana, 31 Mayıs 1921.

Yeni Adana, 14 Haziran 1921.

Yeni Adana, 25 Temmuz 1921.

Yeni Adana, 28 Haziran 1921.

Yeni Adana, 10 Temmuz 1921.

Yeni Adana, 25 Temmuz 1921.

Yeni Adana, 18 Ağustos 1921.

Telif ve Tetkik Eserler

Akyüz, Yahya. Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

Atatürk, Mustafa Kemal. Nutuk II. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1982.

Aybars, Ergün. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1984.

Başak, Tolga. “*Milletler Cemiyeti ve Ermeni Sorunu (1919-1922)*.”, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı.61 (2018).

“Çağın Tanığı Yeni Adana (25 Aralık 1918-25 Aralık 1996 79.Yıl).” *Yeni Adana Gazetesi*, 25 Aralık 1996.

Çelik, Kemal. Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

Dalkır, Recep. Yiğitlik Günleri - Milli Mücadelede Çukurova, İstanbul: T.T.Postası, 1961.

Güner, Zekai; Orhan KABATAŞ. Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990.

İslam, İbrahim. Milli Mücadele’de Yeni Adana Gazetesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış doktora tezi), Erzurum 1995.

Saral, Ahmet Hulki. Türk İstiklal Harbi C-IV, Güney Cephesi. Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, 1966.

Yalçın, Durmuş; Yaşar Akbıyık; Dursun Ali Akbulut; Mustafa Balcıoğlu; Nuri Köstüklü; Azmi Süslü; Refik Turan; Cezmi Eraslan; Mehmet Akif Tural. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.

Yılmaz, Yasin. “Osmanlı Dönemi Tarsus Vakıfları” *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 35 (2011).